

Рецензия

от проф. дсн Валентина Миленкова

за дисертационния труд **„Наказателната система в българското училище“**

представен от Христина Звонкова Попова за присъждане на образователно-научната степен „доктор по Социология“

Научен ръководител: гл. ас. д-р Петрана Стойкова

I. Общо представяне на дисертационния труд

Българската образователна система е подложена на сериозни преобразувания – както в нормативен план, така и от гледна точка на дълбоките реконструкции на почти всички аспекти на преподаването, ученето и възпитанието, наложени от дигитализацията и изискванията, които дигиталната среда създава. За да бъдат успешни тези преобразувания е необходимо осъзнаване на необходимостта от въвеждане на правила и следване на тези правила и ред. Необходимостта от съобразяване с нормативните изисквания са една от вечните теми в социалния живот и в частност в образованието. В този смисъл, настоящият дисертационен труд представлява един опит да се осмисли в теоретичен, емпиричен и практически план темата за дисциплината и наказанието в българското училище и свързаните с това процеси и взаимодействия, както и политиките, насочени към превръщане на нормативността в присъщ компонент на образователната и обучителната активност на съвременното българско училище. Комплексността на проблема се детерминира и от нарасналия интерес към възпитателните ефекти и тяхната природа, свързана с превръщането им в катализатор на образователна социализация.

В този контекст, в дисертацията се отстоява идеята за преосмисляне на съществуващите модели на възпитателно-социализационни въздействия «чрез» и във образованието, доколкото наказателната система задава конкретни параметри на личностното и общностно развитие, като повлияно от обществената среда и ценности, идеологемии и социално конструиране. Именно тук можем да открием и специфичната изследователска ниша, свързана с прилагане на социологическия подход за намиране на работещ модел в комплекса на нормативната и наказателна среда, либералните ценности и ефективност на образованието в национален план.

Дисертацията е с обем 180 страници, с основен текст – 160 стр. и в структурно отношение включва три глави, увод и заключение, приложения, използвана литература, състояща се от 144 източника - като 105 са на български език, 39 на английски език.

Тезата на настоящия дисертационен труд е, че недостатъчната ефективност на наказателната система в съвременното българско училище е резултат от влиянието на следните основни фактори – дефицити във възпитанието, дефицити в семейната и училищната среда, и неефективни социализиращи практики.

Цел на дисертационния труд е да се анализира ролята на наказанието в българските училищни системи и да се установи потребността от допълнителни наказателно-възпитателни мерки в съвременното българско училище, които да спомогнат за правилното поведенческо и психосоциално развитие на младия човек в обществото.

Формулирани са 5 задачи на дисертацията, които кореспондират на целта, както и на формулираната изследователска теза.

Използваната *методология* съчетава теоретичен и емпиричен подход към изследваната тема, допълнени от задълбочена рефлексия на динамиката на социалната ситуация. Специално място заема историческият подход при изследване на училищната наказателна система, който се прилага към периода от началото на XVIII-ти век до наши дни. В рамките на дисертацията се използват следните методи: анализ на документи – публикации, доклади, статистически данни, документи от институционален характер, предходни изследвания. Анализирани са закони, правилници и стратегии, имащи отношение към темата.

В проведената теренна работа, реализирана от докторантката са използвани следните качествени и количествени методи:

- изследване на случай (case study на училище);
- дълбочинни интервюта (30) с български учители и психолози;
- непредставително национално количествено проучване с 50 български учители.

Дисертацията се разгръща в интердисциплинарната рамка на теоретичните полета на социология на образованието, социология на правото, педагогика, политически науки, нормативна уредба и училищна практика.

Посочени са ограниченията на анализа в представения труд, акцентирайки на саморефлексията и осъзнаване на границите на дисертацията в теоретично и емпирично отношение.

В първа глава на дисертационния труд са разгледани различни концепции за наказанието като процес и същност, за училищната наказателна система, посочени са вариациите на тяхното въздействие и социалната им значимост. Изследвани са основните понятия «наказание» и «училищна дисциплина», както и мястото им в образователните структури. Проследяват се някои от основните теоретични подходи, използвани при анализа на наказанието, а именно: наказание, което е възмездно; наказание, което цели да промени поведението; наказание, което е „възстановително“. Сред разгледаните ключови автори и идеи, които имат отношение към теорията на възпитанието и ефектите, които оказват върху поведението на индивида, специално искам да подчертая анализа на идеите на Дюркем за възпитанието и дисциплината. Наказанието като мярка в рамките на образованието представлява една форма на социализационно въвеждане към последващите форми на адаптиране към обществените отношения и структури, които изискват в същата степен следване на правилото и реда. Това напълно съответства на изводите на Дюркем за училищната дисциплина, че тя приучава към правилото като такова и тази нагласа става релевантна на следващите в темпорално и пространствено отношение социални изяви на индивида. Може да се направи изводът, че наказанието присъства като символ и практика в целия живот на индивида, показвайки неговия сложен и многомерен характер.

В анализа са представени различни стратегии за налагане на наказание, изведени са предпоставките, които показват наказателната система като успешна практика, а самите санкции са представени освен като ограничаваща мярка и като мотивация за по-голяма активност в познавателен и поведенчески контекст.

Във възпитателния континуум, наградата, като противоположна на наказанието, представлява начин за стимулиране на приемливо и очаквано поведение. По този начин наказанието и наградата са добре описаните и представени механизми на социален контрол, които гарантират стабилността и равновесието на обществото, които се явяват и централни тези в теорията на Парсънс. Като цяло, експлицирайки образователните механизми, можем да правим препратки и към действителността извън училищните стени, които на практика възпроизвеждат не малка част от духа и ценностите на образованието.

Направеният анализ в първа глава служи за отправна точка на цялостния дисертационен труд.

Във втора глава се разглежда наказателната система в българските училища за периода от XVIII-ти век до 1989 г., както и спецификата на различните педагогико-възпитателни модели в различните етапи от историко-социално развитие на България. Направен е преглед на предвидените в училищната нормативна уредба наказания и поощрения, започвайки от килийните и елино-българските училища и стигайки до училищата през периода на социализма.

Специално внимание е отделено на най-ранните училищни правилници, които датират от възрожденската епоха 30-те години на XIX-ти век: правилникът на Копревщинското взаимно училище и на Габровското взаимно училище, в които се описва вътрешния ред и мястото на учителя като главен субект на възпитателното въздействие. В дисертацията се показва как еволюират училищните правилници, и важен етап в тяхното развитие представлява Законът за народното просвещение в буржоазна България, който цели да създаде единна образователна система, подчинена на задължителното образование. Разглежда се наказателната система при социализма, която е обвързана с идеологията и това дава отражение и в терминологично отношение; вече се говори не за наказателни, а за възпитателни действия и практики. От друга страна, нивото на социален контрол в училищната система на социализма включва поредица от ограничения, състоящи се във: вечерен час, униформи, оценка за поведение, изключване от училище и много други, които действително показват «твърдата ръка», която със сигурност има повече позитивни резултати от гледна точка на личностното и общностно формиране и социализационен ефект, отколкото образователните порядки от първите десетилетия след прехода през 1989, когато всички съществуващи норми и порядки в училищните структури бяха отменени като идеологически, вследствие на което станахме свидетели на пълен разпад на социалността, довел до девиации, отпадане от училище, рефлектирали и върху високото ниво на неграмотност и аномия, които вече 30 години след 1989 не можем да преодолеем.

Разгледаните нормативни документи представляват една добре разработена в структурно отношение рамка, задаваща реализъм на изследвана ситуация. Направен е изводът, че наказанието като действаща мярка за превъзпитание има място във всеки един от разглежданите исторически етапи на образованието, като се променя ценностната интерпретация на наказанието и неговата смислова натовареност.

В трета глава е представена и анализирана нормативната уредба на училищната наказателна система в съвременното българско училище. Подчертава се, че наказанието се налага в случаите, когато са изчерпани всички други възпитателни мерки. Като цяло тук се представят и резултатите от емпиричната работа на дисертантката, базирана на 30 дълбочинни интервюта с учители и психолози от област Благоевград, както и въз основа на личния опит на дисертантката, която е работила като училищен психолог в Езикова гимназия „Академик Людмил Стоянов“ – Благоевград.

Състоянието на училищната дисциплина и нейната ефективност е проследена и чрез получените резултати от непредставителното количествено проучване сред 50 учители, проведено през м.юни 2020. Основен извод на изследването е, че учителите оценяват сравнително високо ефективността на наказателната система, прилагана в училището, в което работят. Те се обединяват около мнението, че заложените в нормативната уредба наказания са достатъчни. Учителите се чувстват ангажирани с проблемите на дисциплината и според тях трябва да се използват различни интерактивни методи и подходи на работа като: разговори, индивидуално общуване, използване на примери от практиката.

Представени са резултати и от третият метод – изследване на случай, показващ училищната дисциплина и среда в Езикова гимназия „Акад. Людмил Стоянов“ – Благоевград. Основен извод на докторантката е, че ефективността на училищната наказателна система зависи от спецификите на отделното училище, както и от участието на всички субекти в образователното взаимодействие: ученици, родители, учители.

В заключението на дисертационния труд се прави обобщение на основните проблеми, изведени в анализа, като специално се подчертава, че като цяло наказателната система в съвременното българско училище не е достатъчно ефективна. Има поредица от фактори, които влияят, но които не са използвани достатъчно резултатно.

II. Оценка на дисертационния труд

Сериозно достойнство на дисертацията е систематизацията на различни концепции, които представляват социологическо осмисляне на темата за наказанието в българското образование и нейните специфики, развитието на личността и социалните

й измерения, както и разглеждането на училищната среда като отправна точка на социализационната ефективност на образованието.

Достойнства на дисертационния труд са също:

- извеждане актуалността на темата на дисертацията, както и показване на нейната значимост за образованието и за обществото като цяло;
- структурирането на дисертационния труд е направено добре, с организирането му около целта и тезата на дисертацията;
- направеното изложение представлява една цялост като се поддържа континуалност между разгледаните теми във всяка от главите на дисертационния труд;
- представени са различни теории и концептуални подходи на основни автори в социологията, социалната психология и педагогика, което показва познаване на проблематиката;
- теоретичната част е допълнена от емпирична верификация, с което се постига единство между теория и емпирия;
- използвани са различни емпирични методи, с които е проучено мнението на изследваните лица, които имат пряко отношение към разглежданата тема

Смятам, че реализираната от дисертантката емпирична работа и методическа обосновааност представляват добра база за направените разсъждения и обобщения.

Приемам направената самооценка на приносите в дисертацията, отразяващи теоретичните и емпирични постижения.

Посочени са 3 публикации, които са по темата на дисертационния труд.

Авторефератът отговаря на изискванията и отразява дисертационния труд.

Препоръчвам на Христина Попова да продължи своята изследователска работа по темата, като направи сравнителен анализ на българската наказателна система в образованието и тези в други национални контексти.

Лични впечатления

Познавам Христина Попова като редовна докторантка в катедра Социология при ЮЗУ "Неофит Рилски". Имам отлични впечатления от нея като сериозен и добросъвестен млад изследовател; като трудолюбив и дисциплиниран докторант, отличаващ се с коректност и активност.

Тя е вземала участие в различни дейности на катедрата и на Лабораторията по Социология при катедра Социология на ЮЗУ.

III. Заключение

Смятам, че дисертационният труд **„Наказателната система в българското училище“**, представен от редовен докторант Христина Попова е един интердисциплинарен труд, който със своето изпълнение бележи сериозни резултати.

На това основание препоръчвам и гласувам положително за присъждане на образователно-научната степен «доктор по социология» на Христина Звонкова Попова.

4.03. 2021г.

Проф. дсн Валентина Миленкова

Гр. Благоевград